

ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.1

**РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ БОЛОНСЬКОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ
ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З
ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ**

Казанчан А.А.,

Херсонський державний університет,

Васильченко Г.Ю.,

Херсонська державна морська академія

Описана роль реалізації основних принципів Болонської декларації щодо удосконалення підготовки фахівців у сфері експлуатації транспортних систем – це, в першу чергу, переосмислення структури і нові принципи організації навчального процесу, створення всіх умов для повноцінної самостійної роботи студентів, новий тип відносин між викладачем і студентом, нові «технології» оволодіння знаннями, неможливість застосування репродуктивних методів навчання.

Ключові слова: поліпшення підготовки фахівців, єдиний європейський простір, болонський процес, конкурентоспроможність, європейські стандарти, єдиний ринок праці, працевлаштування випускників ВНЗ, освітньо-професійна програма, трудомісткість навчальної діяльності, залікові кредити, наукова робота.

Вступ. Передумови удосконалення вищої освіти: європейська орієнтація України загалом та її входження в європейське освітнє і наукове поле зокрема. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу [1].

Під впливом глобалізації в освітній діяльності в Україні розгортаються зближення різних освітянських шкіл, уніфікації організації навчального процесу, формування єдиного освітнього простору. Водночас зберігаються національні традиції, примножуються надбання національних шкіл, які формувалися протягом десятиліть. Проте домінує тенденція зближення національних шкіл, що є наслідком процесів глобалізації, формування єдиного соціально-економічного метапростору, небувалого раніше за масштабами та інтенсивністю обміну студентами та викладачами.

Актуальність дослідження заключена у **меті освіти:** підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі, створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України [1].

В кінці ХХ століття розвинуті країни світу поставили перед собою мету прискорити перехід від постіндустріального до нового етапу розвитку людства – інформаційного суспільства, основними ресурсами якого є **знання й інформація**. Уже зараз інформаційні й комунікаційні технології (ІКТ)

становлять вагому частину світового виробництва, що веде до глобального перерозподілу як ринку праці, так і ринку освітніх послуг. Крім того, розвиток єдиного Європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу суттєво підвищує роль ІКТ в освіті, що обумовлено сучасною світовою тенденцією до створення глобальних відкритих освітніх і наукових систем, які дозволяють, з одного боку, розвивати систему нагромадження і розповсюдження наукових знань, а з другого – забезпечувати доступ до різних інформаційних ресурсів широким верствам населення.

Вимоги до освіти: якість, універсальність підготовки випускника та його адаптованість до вітчизняного та міжнародного ринків праці, особистісна орієнтованість навчального процесу, його інформатизація, визначальна важливість освіти у забезпеченні сталого людського розвитку.

Одне з головних завдань освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства – навчити учнів і студентів використовувати сучасні інформаційні й комунікаційні технології. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність у прискоренні підготовки викладачів і спеціалістів у сфері ІКТ, у забезпеченні навчальних закладів сучасною комп'ютерною технікою, педагогічними програмними засобами, електронними підручниками тощо.

Постановка завдання. Основним завданням діяльності ВНЗ повинно стати **формування інноваційного освітньо-виховного середовища**, що передбачає:

- зміну організації і змісту освіти з метою інтеграції у світовий освітній простір;
- оптимізацію кадрового забезпечення;
- комплексне вдосконалення професійної майстерності педагогів через опанування інноваційними і дослідно-експериментальними видами діяльності [2].

Слід зауважити, що спроби надати вищій школі загальноєвропейського характеру фактично почали здійснювати ще у 50-ті роки минулого століття, коли було підписано, так звану, Римську угоду. У подальшому ці ідеї знаходили свій розвиток у рішеннях цілого ряду конференцій міністрів освіти європейських країн, і, зокрема, конференції в Сорбонні (1998 р.), коли міністри освіти Франції, Німеччини, Великої Британії та Італії підписали, так звану, Сорбоннську декларацію, яка починається словами: «Останнім часом європейський процес набув надзвичайно великого розвитку. Та якими б суттєвими не були ці здобутки, вони не повинні затінити той факт, що Європа – це не лише зона євро, банків та економічних інститутів: вона також має бути Європою знань».

Ідеї, сформульовані в Сорбоннській декларації, було розвинуто в Болонській конвенції, підписаній у 1999 р. 29 європейськими країнами. Ця подія стала основою для розвитку, так званого, Болонського процесу.

Однією з головних причин, що зумовили цей процес, є:

- докорінні перетворення в економічних системах усіх розвинених країн. Можна стверджувати, що нині відбувається небувала за масштабами

революція в економічній сфері. Це видно на прикладі швидкого удосконалення виробництва на основі новітніх інформаційних технологій, скорочення циклів виробництва товарів і послуг та термінів їх життя;

– друга причина пов'язана з тим, що нині конкуренція все більше переноситься в наукову сферу. Сьогодні виграє той, хто здатен швидше розробити і впровадити у виробництво новий товар. Враховуючи те, що наука та творчість починають відігравати провідну роль у розвитку економіки, організації та фірми прагнуть брати на роботу не просто високоосвічених спеціалістів, а молодь до 30 років, яка здатна до нестандартного творчого мислення;

– третя причина – це внутрішня зацикленість системи освіти, іншими словами – внутрівузівські орієнтири підготовки фахівців безвідносно до вимог роботодавців та ринків праці. Практика показала, що система освіти, не пов'язана з виробництвом, не може готувати спеціалістів для практичної роботи.

Є й інша група причин, зумовлених ситуацією, що склалася в Європі. Сполучені Штати Америки значно випереджають європейські країни за цілою низкою показників, які стосуються системи освіти. Перший, найважливіший, показник – це частка вже підготовлених фахівців, що мають вищу освіту. В Європі цей показник удвічі нижчий, ніж у Сполучених Штатах, що, відповідно, зумовлює й нижчий загальний потенціал європейських країн.

Другий показник, що свідчить про рівень освіти, – це кількість іноземних громадян, які навчаються в країні. У США число іноземних студентів перевищує 500 тис. осіб, що значно більше, ніж кількість студентів-іноземців, які здобувають знання в європейських університетах.

Третій показник – це розвиток науки й інтенсивність нарощення наукового потенціалу. Сполучені Штати Америки щороку виділяють на фінансування наукових досліджень більше ніж 3 % валового національного доходу. Країни Європи вкладають в науку в середньому 1,9 %.

І, нарешті, ще одна, дуже значуща, причина, що зумовила необхідність проведення європейськими країнами реформ у сфері освіти, – це прагнення об'єднати свої розрізнені потенціали в єдиний економічний механізм. Адже після створення Європейського Союзу, формулювання загальноєвропейських правових норм (так званого європейського права), введення єдиної грошової одиниці (євро) Європа мала б стати єдиною. Проте реально цього не відбулося. Виникли проблеми, пов'язані з різними рівнями підготовки фахівців, відмінністю дипломів про вищу освіту та розбіжностями в трудових законодавствах європейських країн, що стало на перешкоді переміщенню населення в межах Європи з метою одержання роботи.

Отже, постало питання про те, що у разі, якщо країни Європейського співтовариства не зможуть інтегруватися повністю, то роздрібнена і розрізнена економіка Європи не зможе бути ефективною, а відповідно, через певний проміжок часу єдина Європа втратить здатність протистояти

конкурентному натиску, що зростає, з боку інших розвинених країн, передусім США та Японії.

Викладення основного матеріалу. Керівники європейських держав добре розуміють, що ліквідувати цей бар'єр можливо лише в результаті поетапних дій:

– на першому етапі необхідно наблизити рівні освіти в різних державах, створити загальноєвропейську систему освіти з порівняними національними переліками напрямків підготовки, близькими термінами навчання та високою якістю підготовки фахівців;

– на другому – скоригувати національні законодавства про працю таким чином, щоб випускник будь-якого університету Європи зміг одержати роботу в будь-якій країні Європи.

Цілі Болонського процесу такі:

1) підвищення якості освітніх послуг та набуття європейською освітою незаперечних конкурентних переваг;

2) розширення доступу до європейської освіти;

3) формування єдиного ринку праці вищої кваліфікації в Європі;

4) розширення мобільності студентів та викладачів;

5) прийняття порівняної системи ступенів вищої освіти з видачею зрозумілих в усіх країнах Європи додатків до дипломів.

Основний зміст Болонської декларації полягає в тому, що країни-учасниці зобов'язалися привести свої освітні системи у відповідність до єдиного стандарту.

Положення, що розглядаються і мають виконуватися в рамках Болонського процесу, зводяться до шести основних позицій:

1. Введення двох циклів навчання: перший цикл – для одержання ступеня бакалавра з тривалістю навчання 3–4 роки; другий цикл – для одержання ступеня магістра (1–2 роки навчання після бакалаврату) або для одержання ступеня доктора.

2. Введення кредитної системи. Пропонується ввести в усіх національних системах освіти єдину систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах і зробити цю систему накопичувальною, здатною працювати в рамках концепції «навчання протягом всього життя».

3. Контроль якості освіти [3, 4]. Оцінка якості освіти буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях та навичках, які набули випускники. Також буде встановлено стандарти транснаціональної освіти. Оцінку будуть давати акредитаційні агентства, незалежні від національних урядів та міжнародних організацій.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачаються розвиток мобільності студентів та викладацького складу, а також внесення змін до національних законодавчих актів у галузі працевлаштування іноземців.

5. П'ята складова Болонської декларації – це забезпечення працевлаштування випускників. Проголошується орієнтація ВНЗ на

кінцевий результат: знання випускників мають застосовуватись і використовуватись в усій Європі. Всі академічні ступені та інші кваліфікації повинні реалізуватися на європейському ринку праці. Професійне визнання кваліфікації має бути полегшене.

6. Шоста складова – це *забезпечення привабливості європейської системи освіти*. Одним із завдань, що мають бути вирішені в ході Болонського процесу, є залучення в Європу великої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що реалізовані нововведення приведуть до підвищення інтересу всього світу до вищої освіти.

Бажання України приєднатися до Болонського процесу, тобто увійти до загальноєвропейського освітнього простору, – це не данина євромоді, а наша нагальна внутрішня потреба, зумовлена запитами ринку праці та загальносвітовими тенденціями розвитку освітньої діяльності. За цілою низкою формальних і неформальних ознак наша вища освіта має вагомні підстави бути прийнятою до Болонської співдружності. Справді, маємо величезний досвід підготовки фахівців, розгалужену матеріально-технічну базу, величезний інтелектуальний потенціал професорське-викладацького складу; вагомими є досягнення у методичному забезпеченні навчального процесу.

Слід підкреслити, що курс на загальноєвропейський рівень розвитку було взято нашою державою ще на початку 90-х років, коли в системі вищої освіти України було започатковано низку прогресивних реформ, результатом яких стало вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою – перехід до Гуманістично-інноваційної парадигми освіти, впровадження нових освітніх стандартів, введення рівневої системи підготовки фахівців, оновлення змістової частини навчальних програм, введення системи контролю якості через ліцензування й акредитацію, виборність ректорів, демократизація через розширення прав органів самоврядування, у тому числі студентського, тощо. Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту» пройшли експертизу в Раді Європи й отримали схвальні висновки.

Враховуючи щойно зазначене, можна стверджувати, що українська вища освіта в цілому й з експлуатації транспортних систем, зокрема, має всі підстави готуватися до прийняття в Болонську співдружність. Водночас, було б помилковим стверджувати, що де-факто ми вже повністю доросли до європейських стандартів в освіті й приєднання, про яке йде мова, – це справа суто формального характеру. За цілою низкою напрямів ми ще не вписуємось у Болонський процес, а за окремими – навіть здаємо ті позиції, які мали до початку перебудовчих процесів (як-от, наприклад, наукова робота).

Маємо виходити з того, що відповідно до вимог Болонської декларації освітня діяльність – це не тільки і не стільки рівні, модулі, експерименти, кредити, рейтинги. Це, передусім, нова філософія освітньої діяльності, це нові принципи організації навчального процесу, новий тип відносин між викладачем і студентом, нові «технології» опанування знань,

унеможливлення репродуктивних методів навчання, прозорість навчального процесу і ще багато іншого [5].

Першою передумовою входження до загальноєвропейського освітнього простору на основі принципів, передбачених Болонською декларацією, мають стати заходи щодо вдосконалення ступеневої підготовки фахівців.

В Україні структура ступеневої підготовки фахівців з вищою освітою не повністю відповідає уніфікованим умовам структури, що діють у Європейському співтоваристві. При цьому наголосимо на тому, що Болонська декларація не передбачає освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, а бакалавр за європейськими зразками – це фахівець із повною вищою освітою. Є й інші невідповідності.

Однією з шести опор, на яких розбудовується Болонський процес, є запровадження загальноєвропейської системи визначення трудомісткості навчальної діяльності. Введення такої системи є нагальною потребою з огляду на мобільність студентів і необхідність перезарахування результатів навчальної діяльності.

Дотепер у різних країнах Європи застосовувалися свої, національні системи визначення трудомісткості роботи з опанування навчального плану. В одних випадках це були академічні години, в інших – астрономічні. Для одних країн показник становив 54 години, для других – 25, третіх – 36 годин і т. д.

Унормувати цей процес має запровадження Європейської системи переводу та накопичення кредитів (*системи ECTS – Європейської системи залікових кредитів*). Вона передбачає введення системи обліку навчального навантаження, зрозумілої для всіх європейських країн. Кредити ECTS відображають загальне навантаження студента при вивченні певного курсу або якоїсь його частини (блоку), а також, яку частину загального річного навчального навантаження займає певний курс (або блок курсу) в навчальному закладі, що визначає кредити.

При використанні ECTS навчальний рік еквівалентний 60 кредитам. Якщо дисципліна має, наприклад, 12 кредитів, то це означає, що студент повинен присвятити її вивченню п'яту частину річного ресурсу часу (60 кредитів). Кредити враховують всі види навчальної роботи (лекції, семінари, лабораторні заняття, заліки, екзамени, практику тощо) і забезпечують уніфікований підхід до визначення трудомісткості освітньої діяльності студента. З часом у країнах Болонської конвенції планується ввести єдиний загальноєвропейський стандарт – додаток до диплома студента, в якому записи будуть робити в залікових одиницях ECTS, що матимуть однакову «ціну» по всій Європі.

Використання кредитів ECTS можливе у двох варіантах. Перший варіант – це формальне введення залікових кредитів без будь-яких змін у системі організації навчання. На цьому рівні достатньо перерахувати навчальне навантаження, що існує, в залікові кредити системи ECTS і відобразити його в документах (додатку до диплома, академічних довідках

тощо). При такому застосуванні ECTS трудомісткість може враховуватися як у годинах, так і в залікових кредитах ECTS.

Другий варіант використання ECTS (назвемо його інноваційним) принципово відрізняється від першого. Якщо в першому випадку основою організаційної побудови навчального процесу є години, то у другому такою основою є кредити. І така проста зміна одиниць має привести до серйозних змін в усій системі організації процесу підготовки фахівців. Адже зміняться система обліку діяльності викладачів і студентів, порядок розрахунків заробітної плати, вартості навчання і ряд інших важливих процедур. Унаслідок цього у ВНЗ з'являться нові можливості. Так, наприклад, при використанні системи залікових одиниць можна вводити асинхронну структуру організації навчального процесу, гнучку і мобільну систему навчання. Кількість кредитів, що нараховуються за опанування дисципліни, чітко фіксована і не залежить від якості підготовки студента. Проте вони нараховуються студентові лише за успішну роботу.

Складовою системи ECTS є не тільки кредити, а й уніфікована шкала оцінювання знань студентів (A, B, C, D, E, FX, F).

Що повинно бути зроблено вже на першому етапі впровадження ECTS?

1. У навчальному плані поряд із кількістю годин (відповідно до діючого в країні порядку) проставити кількість кредитів відповідно до вимог ECTS.

2. Розробити шкалу переведення своїх оцінок в оцінки ECTS.

Розглядаючи основні завдання підвищення рівня підготовки з експлуатації транспортних систем, варто окремо зупинитися і на цілій низці інших проблем, що потребують вирішення протягом найближчого часу.

Чи не «найвужчим місцем» у вищій транспортній освіті залишається наукова робота, і, передусім, наукова діяльність викладачів. Для європейської вищої школи, яка формувалася упродовж декількох століть, завжди аксіомою було таке положення: викладач має йти в аудиторію з власним науковим доробком, його лекція – це результат завершених чи виконуваних науково-дослідних робіт.

Нині в західному університеті середнього рівня важко знайти професора, який читає основні курси і не є активним дослідником, не друкує свої роботи у провідних журналах світу. Якщо ж застосуємо до деяких наших керівників курсів західні мірки щодо участі в наукових дослідженнях, то дійдемо невтішного висновку: чималу частку дисциплін у наших вищих навчальних закладах викладають скоріше викладачі-методисти, а не активні науковці – *дослідники*.

Отже, високий професійно-педагогічний рівень сучасного викладача – це результат реалізації засвоєних ним новітніх освітніх технологій, вияв його моральної та інтелектуальної культури, бажання і спроможність бачити в особі учня свого помічника, колегу в науковому пошуку. Запорука успіху педагогічної діяльності у ВНЗ – в постійному діалозі викладача-вченого й студента-дослідника.

Занепад науково-дослідницької роботи, який стався з відомих причин, серйозно ускладнює досягнення європейських стандартів в освіті. Якщо й треба проводити експеримент чи експерименти щодо входження до єдиного європейського простору, то їх слід розпочинати з експерименту із пошуку традиційних та нетрадиційних джерел фінансування науково-дослідницької роботи у вищих навчальних закладах. Не можемо, не маємо права забувати про те, що сьогоднішні недоліки у науковій роботі викладача – це його завтрашні провали у педагогічній діяльності.

Очевидно, настав час, коли в міру вирішення нагальних проблем матеріального заохочення викладачів маємо все більше коштів спрямовувати на наукові розробки за рахунок власних коштів вищих навчальних закладів. Ці ж кошти повернуться працюючим, творчим викладачам, які науково збагатять себе і навчальний процес, а водночас, покращать свій добробут.

Тим більше, що *одним із головних принципів створення Зони європейської вищої освіти*, як це було зазначено на Конференції європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій у м. Саламанка (29–30 березня 2001 р.), *є вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях*. У документах конференції зазначається: «Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень».

На останній конференції міністрів освіти, що відбулася в Берліні у вересні 2003 року, було ще раз наголошено, що для створення загальноєвропейського освітнього простору необхідно зосередити зусилля на «забезпеченні більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній із країн-учасниць. Загальноєвропейський простір вищої освіти ... матиме велику користь від спільної діяльності з європейським дослідницьким простором, зміцнюючи в такий спосіб фундамент для Європи Знань». Учасники конференції звернулися до ВНЗ із проханням щодо «збільшення ролі та вагомості досліджень задля технологічної, соціальної і культурної еволюції і потреб суспільства».

Входження до єдиного європейського простору, досягнення конкурентоспроможності, що відповідає європейським стандартам, неможливі без комплексних заходів щодо упорядкування робочих навчальних планів (як змістової їх складової, так і структури навчальної роботи). Не можна не зазначити, що саме у цій царині маємо чимало невідповідностей між нашою практикою освітньої діяльності та західноєвропейською (і не тільки західноєвропейською, оскільки така сама практика має місце в Канаді, США, інших розвинутих країнах), пов'язаних саме з кількістю навчальних дисциплін, обсягами навчального часу та його розподілом.

Маємо констатувати, що вища транспортна освіта все ще не може позбутися одного з суттєвих недоліків, який складався роками – хибної тенденції до дроблення курсів, формування навчального плану не з

урахуванням інтересів студентів, а під конкретного викладача кафедри. Нині чимало дисциплін навчальних планів підготовки фахівців напряму «Морський та річковий транспорт» можна розглядати лише як розділ повноцінної навчальної дисципліни. За нашою оцінкою, близько третини дисциплін навчальних планів підготовки фахівців з експлуатації транспортних систем мають загальний обсяг 1,0 - 1,5 кредити, а близько 50 % дисциплін – не більше двох кредитів.

Може постати й постає запитання: «А що поганого у тому, що ми маємо велику кількість дисциплін? Може це слід вважати нашим позитивом чи здобутком?!» За нашою оцінкою, надмірна кількість дисциплін (а по суті – це міні-дисципліни) – явище, що має переважно негативні наслідки, а саме:

1. Кожна дисципліна повинна мати чітко визначений предмет і логіку викладання матеріалу. Це має бути матеріал системного характеру, система знань. Цієї системи знань за природою не може бути у міні-дисциплінах.

2. Міні-курс передбачає відповідну кількість годин, у межах яких знову ж таки за природою неможливо запровадити тренінгові технології, організувати виконання комплексних завдань.

3. Велика кількість міні-дисциплін – це неминуче дублювання у викладенні матеріалу, масові ситуації, коли один і той самий категоріальний апарат розглядається у 3–4 дисциплінах, до того ж у різній інтерпретації.

4. Завелика кількість дисциплін, і, передусім, нагромадження тих, які слід розглядати як розділ повноцінного курсу, призводить до перевантаження студентів і викладачів.

У цьому контексті наведемо виступ міністра освіти і науки України В. Г. Кременя на підсумковій колегії МОН, що відбулася 27 лютого 2004 р. у м. Одесі, в якому він зазначив: «Майже в третині перевірених ВНЗ ... тижневе аудиторне навантаження студента становить 34–36 годин. А в деяких воно нерідко перевищує навіть 36 годин. Складається враження, що керівники таких вищих навчальних закладів просто не усвідомлюють, що велика кількість навчальних дисциплін, аудиторних занять – це не лише позбавлення студента можливості бути підготовленим до самостійності в його подальшій професійній діяльності. Це обтяжує і викладача, який втрачає можливість займатися науковою діяльністю, професійно зростати». Молоді асистенти, – наголошував міністр, – страждають насамперед. Це, зрештою, своєрідна «гонка годин», що змушує всілякими способами встановлювати додаткові ставки всупереч нормативам».

І, нарешті, останній (але не останній взагалі) доказ ущербності надмірної кількості дисциплін. Та кількість дисциплін та кредитів на їх вивчення, що нині існує, призведе до того, що нас не зрозуміють у Європі, страждатимуть наші студенти, яким не будуть перезарховувати ті чи інші дисципліни через їх низьку трудомісткість.

Нагадаємо, як виглядає навчальний план класичного європейського зразка. У рік студенти вивчають, як правило, 10 дисциплін (по 5 за семестр).

Аудиторне навантаження на дисципліну – три години, отже, тижневе навантаження становить, як правило, 15 годин. Навчальні плани в окремі навчальні роки містять максимум 6 дисциплін на семестр (на рік 12), отже, максимальне тижневе аудиторне навантаження – 18 годин.

Ще один напрям навчальної діяльності, який потребує підвищеної уваги в процесі підготовки до входження у єдиний європейський освітній простір, – це удосконалення структури робочого часу як викладача, так і студента та наповнення якісно новим змістом різних видів педагогічного навантаження.

За останні роки у більшості ВНЗ України, які готують з експлуатації транспортних систем, сталися позитивні зміни щодо зменшення частки аудиторних занять. Водночас зросли обсяги індивідуальної та самостійної роботи студентів. Але маємо визнати, що зменшення частки аудиторних занять далеко не завжди супроводжувалось і супроводжується якісним наповненням змісту самостійної роботи та контролю її результатів.

За нашими спостереженнями та оцінками, студенти європейських ВНЗ значно плідніше працюють під час самостійної роботи порівняно з нашими студентами, вони мають напружені індивідуальні завдання, які повинні виконати у ході самостійного опрацювання навчального матеріалу. Це і підготовка рефератів, і виконання робіт розрахункового характеру, і підготовка доповідей, реферативних матеріалів із публікацій з тих чи інших проблем та багато іншого. Роботи, що їх має виконати студент під час самостійного опанування навчальної дисципліни, підлягають перевірці професором чи доцентом і захисту під час індивідуально-консультативної роботи викладача зі студентом. Отже, самостійна робота має конкретний результат, вона підлягає перевірці, захисту й оцінюванню. З огляду на досвід зарубіжних ВНЗ маємо переглянути практику організації самостійної роботи, що існує в наших навчальних закладах, наповнити реальним змістом індивідуальну роботу викладача зі студентом.

Розпочинати цю важливу роботу маємо з розробки розгорнутих робочих навчальних програм дисциплін, де має бути «виписана» вся технологія індивідуальної та самостійної роботи студентів, як і інші складові роботи викладача і студента за окремо взятою дисципліною.

Важливою складовою навчальної діяльності була і залишається система оцінювання, діагностика знань студентів. Незалежно від входження до Болонського процесу ця проблема для наших ВНЗ є актуальною, а з огляду на приєднання до вимог європейської спільноти її актуальність на порядок зростає.

У ході підготовки до приєднання до Болонського процесу всім нам належить вирішити триєдине завдання стосовно оцінювання:

- 1) опрацювати найбільш доцільні підходи до діагностики знань студентів з урахуванням накопиченого досвіду у вищій школі України;
- 2) опанувати систему оцінювання знань за шкалою ECTS, тобто шкалою Європейської системи залікових кредитів;

3) відпрацювати «технологію» взаємопереведення оцінок, що прийняті у вітчизняній практиці, й оцінок ECTS.

Друге і третє завдання мають «технологічний» характер, особливих складнощів щодо врахування вимог ECTS тут немає. Однак було і залишається актуальним перше, головне, завдання – як досягти найбільш об'єктивного оцінювання, як зробити, щоб оцінювання виконувало притаманні йому функції, і, передусім, дві головні – контролю і мотивації. За виконання функції контролю мають забезпечуватися об'єктивність оцінки, діагностика реального рівня навчальної роботи. Реалізація функції мотивації означає, що система оцінювання має спонукати студентів до плідної, систематичної роботи та досягнення на цій основі більш якісного рівня знань. Удосконалюючи систему оцінювання знань, маємо зважити на зарубіжний досвід у цій сфері (і передусім країн, що приєдналися до Болонського процесу), узагальнення якого дає підстави для виокремлення таких тенденцій:

1. Вищі навчальні заклади все більшу і більшу увагу приділяють запровадженню комплексних систем оцінювання знань. Ці системи спрямовуються на диференціацію рівня знань студентів, мають реагувати навіть на невеликі коливання глибини засвоєння матеріалу кожним студентом, забезпечувати методично однаковий підхід до оцінювання якості навчання студентів і, як результат, – забезпечувати об'єктивність діагностики знань, соціальну справедливість щодо основного суб'єкта освітньої діяльності – студента.

Для цих систем характерні використання різноманітних шкал та критеріїв, за допомогою яких здійснюється діагностика всіх видів навчальної діяльності, застосування прозорих, заздалегідь відомих методів оцінювання, постійне інформування студентів про результати навчальної діяльності.

Ще раз підкреслимо – на зміну формальним, спрощеним методам діагностики знань приходять комплексні системи, які одночасно забезпечують і об'єктивність оцінювання знань студентів, і мотивацію останніх до плідної роботи упродовж всього періоду навчання.

2. Поширюється усвідомлення того, що важливою, провідною складовою навчального процесу має бути самостійна робота студента, яка повинна мати конкретні змістові характеристики, контролюватися, перевірятися й оцінюватися. Це означає, що в системі загальної діагностики знань важливого значення набувають поточна робота і поточне оцінювання.

Принципово важливим є повсюдне усвідомлення такого: поточна робота і поточне оцінювання – це не намагання «прив'язати» студента до аудиторії та викладача, не засіб змусити ходити на лекції чи семінарські заняття. Логіка тут інша, а саме: є програмний матеріал, який студент має опанувати. Цей матеріал поділяється на дві складові: одна складова – це програмний матеріал, який доводиться до студента у формі лекцій, і друга – це матеріал, що підлягає самостійному опануванню і зміст якого не обов'язково пов'язаний з лекційним матеріалом.

Суттєвим є й такий засновок: цілі блоки програмного матеріалу може бути перевірено й оцінено лише під час поточного контролю – це вміння робити презентації, навички виконання самостійних робіт у формі рефератів, доповідей з конкретних проблем тощо.

Ще раз підкреслимо: якщо є необхідність розмежування матеріалу, є різні форми подання та засвоєння матеріалу, є навчальний матеріал, який можна перевірити та оцінити лише впродовж семестру, то має бути поточне оцінювання, і його слід розглядати як важливу складову загальної діагностики знань.

3. Наступною загальносвітовою тенденцією є переважне проведення іспитів у письмовій формі. Нерідко іспит в усній формі сприймається як порушення прав людини, як форма контролю, за якої із суб'єктивних причин студент не має змоги самореалізуватися, захистити своє право на об'єктивність в оцінюванні знань.

Не можна обійти і таке питання, як використання шпаргалок. У зарубіжних країнах (звичайно, «далекого зарубіжжя») такого явища практично не існує. Це пов'язано як із менталітетом, психологією зарубіжних студентів, так і з надзвичайно жорсткими санкціями щодо тих, хто користується шпаргалкою. У зарубіжній практиці нормальним є явище, коли під час іспиту студент піднімає руку і заявляє, що його сусід користується шпаргалкою і це, як правило, не викликає негативної оцінки з боку однокурсників.

Що ж до заліків, то у багатьох країнах їх просто не існує, і це змушує принаймні замислитися: чому це так, і чи не практикуємо ми проведення заліків лише за давньої звички?

4. Четверта загальносвітова тенденція – це прозорість навчального процесу, повна інформованість студентів про зміст навчальних планів та навчальних програм, розширення вибіркової складової робочих навчальних планів, прозорість критеріїв оцінювання знань. Водночас, студент має право на захист своїх прав у самому широкому розумінні цього слова.

5. Наступна тенденція – це підвищення частки поточного оцінювання у загальному, підсумковому оцінюванні. Так, наприклад, у багатьох вищих навчальних закладах Канади за 100-бальної системи оцінювання максимальна кількість балів, яку студент може набрати на іспиті, становить 45. Отже, більше половини балів студент має «заробити» у процесі поточної роботи.

6. Ще одна тенденція – це застосування *різноманітних шкал оцінювання*, які мають велику кількість діапазонів, а отже, різновидів оцінок. У більшості англійських країн застосовуються 100-бальні системи, як наприклад, у США, або 100-процентні, як у Великій Британії, що мають багато варіацій. У багатьох випадках для оцінювання знань використовується додаткова градація, як наприклад, 91–100 балів – оцінка «А», 80–90 балів – оцінка «В» і т. д. У франкомовних країнах для оцінювання знань студентів широко застосовується 20-бальна шкала. У Канаді використовується 12-

бальна шкала, тобто у традиційній чотирибальній шкалі (2, 3, 4, 5) кожна оцінка має додатково ще три значення оцінок (наприклад, 5–; 5; 5+ тощо).

7. Сутність наступної тенденції у розвитку системи оцінювання знань полягає у такому: незважаючи на специфіку викладання окремих дисциплін у різних навчальних закладах, відмінності у програмах, методичному забезпеченні тощо, системи оцінювання, що діють у зарубіжних ВНЗ, як правило, передбачають можливість перезарахування предметів при переході з одного закладу до іншого.

8. Восьма тенденція пов'язана зі зменшенням кількості дисциплін, які є об'єктами оцінювання, з одночасним збільшенням за ними кредитів і трудомісткості опанування знань.

На наше глибоке переконання, підсумкове оцінювання має проводитися у *формі іспиту*. Адже лише при підсумковому оцінюванні знань у формі іспиту маємо можливість перевірити усвідомлення глибинних засад щодо структури, змісту, логіки курсу, розуміння програмного матеріалу як системи знань та взаємозв'язків між змістовими модулями, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. З огляду на зазначене викликає сумніви правомірність пропозицій деяких наших колег щодо відмови від іспитів та заміни їх системою поточного модульного контролю.

У контексті входження до Болонського процесу маємо визначитися також із доцільністю збереження ряду усталених складових організації навчального процесу та внести зміни, що корелюють із загальноєвропейською практикою. Так, є необхідність внесення змін і доповнень до порядку ліквідації академзаборгованості. Зазначимо, що студенти західноєвропейських ВНЗ, як правило, мають право ліквідувати академзаборгованість до наступної сесії та продовжити термін навчання.

Потребує критичної оцінки чинний порядок державної атестації на IV курсі. Якщо студент упродовж чотирьох років виконував вимоги державного стандарту, то чи є потреба у додатковому контролі з боку ДЕК? Чи не доцільніше передбачити державний іспит при вступі до магістратури?

Набуття конкурентних переваг, прирощення якості освіти не можливі без активізації навчального процесу. Слід зазначити, що вища школа України ще не повністю позбавилася від шкільних форм організації навчання.

У зв'язку з перебудовчими процесами в країні, зміною навчальних планів певний час ми мали проблеми з навчально-методичним забезпеченням. Бракувало сучасних підручників, посібників, навчальних видань для самостійного вивчення програмного матеріалу. У цей період (далеко не найкращий у нашій історії) склалася своєрідна педагогічна «майстерність», коли викладач змушений був диктувати зміст основних положень теми, а студент – занотовувати цей зміст. Нині ситуація з навчально-методичним забезпеченням суттєво змінилася на краще. З абсолютної більшості дисциплін навчального плану ми маємо добротні, сучасні підручники і посібники, підготовлені нашими викладачами. Проте

тут виникла чергова проблема. Викладачі вже звикли до тієї, м'яко кажучи, своєрідної методики викладання. Одні вже «виросли» на цій методиці й іншої не знають, або не хочуть знати, деякі викладачі усвідомлюють всю хибність викладання під диктовку, але від нього не відмовляються, бо воно їх влаштовує. Чимало й таких викладачів, яким бракує досвіду, професійних навичок, знань із сучасних методик і технологій викладання економічних дисциплін.

Однак за збільшення потоків сучасної наукової інформації репродуктивне засвоєння студентом необхідного обсягу знань стає вже неможливим. Для вирішення цієї проблеми викладачу необхідно широко використовувати весь арсенал сучасних технологій та інтерактивних методів навчання, а з метою розширення діапазону освітніх послуг варто активізувати роботу з розробки і застосування дистанційних програм підготовки фахівців.

Хочемо привернути вашу увагу і до такої суттєвої обставини, яка, за нашою оцінкою, є однією з умов приєднання України до Болонського процесу, – мова йде про започаткування нового етапу у формуванні сучасних відносин між викладачем і студентом, а саме: забезпечення прозорості навчального процесу в найширшому розумінні цього слова, без чого будь-які реформи втратять свій сенс.

Ця прозорість має досягатися передусім завдяки максимальній інформованості студента. Доцільно видати довідники для студентів, забезпечити інформацією про Болонський процес усіх учасників навчального процесу.

Вважаємо, що студенти наших університетів вже на початку семестру повинні знати, що вони мають опанувати, що від них вимагається, якими будуть критерії оцінювання їхніх знань, скільки балів і за що вони можуть отримати під час поточних та підсумкових контрольних заходів. Для цього на відповідних сайтах університетів слід із кожної дисципліни навчального плану розмістити методичні матеріали, складовими яких мають бути: перелік питань, що охоплюють зміст робочої програми дисципліни; приклади типових завдань, що виносяться на іспит; порядок поточного і підсумкового оцінювання знань з дисципліни; особливості поточного контролю знань студентів заочної форми навчання; зразок екзаменаційного білета; список рекомендованої літератури.

Отже, вирішуючи питання максимальної інформованості студентів, маємо довести до кожного з них довідник або розмістити на сайтах ВНЗ комплекти нормативне-методичних матеріалів, складовими яких мають бути посеместрові робочі навчальні плани, інформація про сутність системи залікових кредитів, порядок формування індивідуальних навчальних планів тощо.

Слід зазначити, що сьогодні, незважаючи на приєднання більшості європейських країн до Болонської конвенції, серед наукової і освітянської громадськості не вщухає бурхлива суперечка щодо наслідків цієї події. Дехто

повністю заперечує необхідність інтеграції європейських освітніх систем, дехто вважає, що лише завдяки Болонському процесу вирішаться всі проблеми сучасної освіти. Але істина – десь посередині.

На запитання про те, як слід ставитися до Болонського процесу та його наслідків, може бути така відповідь: не приєднуватися до Болонського процесу – величезна помилка, тим більше, що варто усвідомити – основою загальноєвропейської освітньої реформи є встановлення міжнародних стандартів для дипломів, відсутність яких рано чи пізно стане серйозною перешкодою для випускників українських ВНЗ на ринку праці, що все більше інтернаціоналізується. Однак великою помилкою було б і некритичне ставлення до окремих положень цього процесу, поспішність при впровадженні тих чи інших новацій без створення необхідних передумов.

Болонський процес не є процесом, що має ознаки певної автономії чи надбудови. Це, власне, те, чим мали б опікуватися щоденно, незалежно від того, освячена чи ні ця важлива для освіти діяльність під назвою Болонська декларація. Далі маємо прийняти за вихідну засаду і таке: те, що отримало назву Болонський процес, те, що характеризує його зміст, має бути не уніфікацією європейської освіти, а її гармонізацією.

Болонський процес міг би мати й іншу назву та форми реалізації, але для нас це має означати лише одне: завдяки цьому процесу ми повинні набути нових конкурентних переваг, досягти нового рівня конкурентоспроможності наших випускників і одночасно гармонізувати нашу освіту, зробити так, щоб ми були зрозумілі Європі, а Європа була зрозуміла нам. Ті елементи уніфікації, які є в документах Болонського процесу, маємо так вписати в практику освітньої діяльності, щоб не зашкодити вітчизняній освіті, зберегти елементи власних конкурентних переваг та приростити їх кращими надбаннями світової практики.

Висновок і перспективи подальших досліджень. На завершення наголошуємо: спільними зусиллями ми маємо зробити все можливе, щоб прискорити входження України до європейського освітнього простору, зберігши всі надбання вітчизняної освіти та доповнити їх кращими зразками європейського досвіду. При цьому мають враховуватися всі слушні пропозиції щодо удосконалення організації навчального процесу з тим, щоб зробити наступний крок до інтеграції транспортної освіти у світовий освітній простір, не втративши при цьому жодного здобутку, жодного надбання вітчизняної освітньої діяльності. Це принципове положення, від якого ми не повинні відходити за будь-яких експериментів.

Щодо цього питання можна сформулювати **такі пропозиції щодо поліпшення підготовки фахівців з експлуатації транспортних систем:**

– переглянути перелік транспортних спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, на основі вивчення тенденцій розвитку потреб національного та світового ринків праці та досвіду країн, що приєдналися до Болонського процесу;

– ступеневу підготовку фахівців пропонується здійснювати на двох рівнях:

– бакалавр (4 роки) – освітньо-кваліфікаційний рівень з повною вищою
– магістр (двох типів: прикладний магістр (1 рік) за відповідною спеціальністю бакалавра; магістр наук (2 роки) після бакалавра за відповідною спеціальністю);

– переглянути та удосконалити освітньо-професійну програму підготовки бакалаврів і магістрів напряму 0701 – «Транспорт і транспортна інфраструктура» з метою укрупнення дисциплін (не більше шести в семестр);

– впровадити систему організації навчального процесу з урахуванням положень Європейської системи переведення та накопичення кредитів ECTS.

До питання про **формування особистості студента як цілісної індивідуальності**. В основі вирішення цієї проблеми лежить індивідуальний підхід до навчально-виховного процесу. Викладач повинен мати доступ до кожного студента. Діалог, дискусія відіграють в цьому відношенні неабияку роль. Така методологія неможлива без впровадження в навчально-виховний процес практики малих груп.

Звичайно, коли на лекції викладача присутні 100 - 150 студентів, а на семінарі 25 - 30, дійти до кожного досить проблематично. А така практика сьогодні дуже поширена. Відсутність достатньої кількості навчальних приміщень, скорочення обсягів фінансування і ряд інших проблем суттєво обмежують можливості індивідуального підходу до навчання та виховання особистості студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1 Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / М. Ф. Степко [та ін.] // Журн. Вищ. шк. – 2004. – № 2 - 3. – С. 97 - 125.

2 Бадмаев Б. Ц. Психология и методика ускоренного обучения / Б. Ц. Бадмаев. – М. : Владос, 1998. – 86 с.

3 Казанчан А. К. Методологічну концепцію діалектичної єдності теорії і практики – в повсякденне життя (на прикладі навчального процесу з креслення) / А. К. Казанчан // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : Становлення якісного освітянського середовища як об'єкт педагогічного дослідження. – Херсон : Айлант, 2006. – вип. 9. – С. 266 - 269.

4 Казанчан А. К. Підвищення якості навчального процесу у світлі принципів Болонського процесу / А. К. Казанчан, А. О. Молчанов // Науковий вісник ХДМІ : науковий журнал. – Херсон : ХДМІ, 2009. – С. 82 - 90.

5 Казанчан А. А. Кредитно-модульно-компетентнісна організація навчання у вищій школі / А. А. Казанчан, А. К. Казанчан // Науковий вісник ХДМІ : науковий журнал. – Херсон : ХДМІ, 2010. – № 1(2). – С. 162 - 173.

Казанчан А.А., Васильченко Г.Ю. РЕАЛИЗАЦИЯ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ БОЛОНСКОЙ ДЕКЛАРАЦИИ ОТНОСИТЕЛЬНО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ЭКСПЛУАТАЦИИ ТРАНСПОРТНЫХ СИСТЕМ

Описана роль реализации основных принципов Болонской декларации относительно усовершенствования подготовки специалистов в сфере эксплуатации транспортных систем – это, в первую очередь, переосмысление структуры и новые принципы организации учебного процесса, создание всех условий для полноценной самостоятельной работы студентов, новый тип отношений между преподавателем и студентом, новые «технологии» овладения знаниями, невозможность применения репродуктивных методов обучения.

Ключевые слова: улучшение подготовки специалистов, единое европейское пространство, болонский процесс, конкурентоспособность, европейские стандарты, единый рынок труда, трудоустройство выпускников вузов, образовательно–профессиональная программа, трудоемкость учебной деятельности, зачетные кредиты, научная работа.

Kazanchan A.A., Vasilchenko G.U. REALIZATION OF BASIC PRINCIPLES OF BOLOGNA DECLARATION IN TERMS OF IMPROVEMENT OF TRAINING SPECIALISTS IN OPERATING TRANSPORT SYSTEMS

Implementation of basic principles of Bologna declaration in terms of improvement of training specialists in operating transport systems is described: first of all, reconsideration of the structure and new principles of organizing the training process, developing conditions for student independent work, new type of relations between teacher and student, new «technologies» of mastering knowledge, impossibility of applying reproductive methods of teaching.

Keywords: improvement of training specialists, integrated European space, Bologna process, competitiveness, European standards, single labour market, employment of graduates from higher educational establishments, educational and professional program, intensity of training activities, test credits, scientific work.